

SZIBLER GÁBOR

SÁRVÁR KERESKEDELMI VONZÁSKÖRZETE AZ 1925. ÉVI FELMÉRÉS ALAPJÁN

BEVEZETÉS

Atér lehatárolásának egyik – ma már erősen kutatott – formája a vonzaskörzetek vizsgálata. A vonzaskörzeteket leginkább a kereskedelmi, gazdasági kapcsolatok vonatkozásában vizsgálják a kutatók, azaz azt, hogy egyes települések, közigazgatási egységek melyik irányba gravitálnak, mely másik települést, régiót tekintik gazdasági központjuknak.

Fogalmilag nagyon nehéz meghatározni a vonzaskörzetet, főként, mivel a történelem során változtak az azokat létrehozó körülmények. Hajdú Zoltán és T. Mérey Klára definíciója fedi le legpontosabban ezt a jelenséget: „*A központi település körül kialakuló településközi kapcsolatok és lakossági mozgások területi jellegű általánosítása, amely összetett tartalmat hordoz. Egy adott területen élő népesség 'élettere' a kor szintjén felvetődő szükségletek kielégítése érdekében végzett rendszeres mozgásteret*”.¹

Nem kívánunk foglalkozni a vonzaskörzet-kutatások összegzésével. Célunk, hogy Sárvár 1925-ös piaci-kereskedelmi vonzaskörzetét meghatározzuk az ekkor végzett belügyminisztériumi felmérés segítségével. A felmérésre a 80-as évek elején Hajdú Zoltán hívta fel a szakma figyelmét. Ő a Dél-Dunántúlra nézve végezte el a kérdőívek feldolgozását. A Kisalföld vonzaskörzeteinek lehatárolásához Győri Róbert, az alföldi régióra vonatkozóan pedig Szilágyi Zsolt dolgozta, dolgozza fel a kérdőívek adatsorát.

A trianoni békét követően a határok mentén több csonka megye alakult ki, néha alig egy-két település maradt az ország határain belül egy-egy megyéből. Ezért, valamint az államháztartási költségek racionalizálása érdekében szükségessé vált a közigazgatás átalakítása is. Rakovszky Iván belügyminiszter korábbi tevékenysége alapján sokkal érzékenyebb volt a közigazgatás problémái iránt. Egy adattárat kívánt létrehozni, ennek érdekében egy

1 HAJDÚ Zoltán – T. MÉREY Klára (1985): A vonzaskörzet-kutatás történeti földrajzi kérdései. In: FARAGÓ L. – HRUBI L. (szerk.) A vonzaskörzetek gazdasági és közigazgatási kérdései. MTA RKK DTI Közlemények 32. Pécs. Idézi: GYŐRI Róbert: A Kisalföld kereskedelmi vonzaskörzet-rendszere 1925-ben. In.: *Tér és Társadalom*, XIV. évf. 2000/2–3. 304.

nyolc oldalas kérdőívet küldött ki a települések jegyzőinek, illetve a körjegyzőknek, amelyben a település történeti, oktatási, népességi, földrajzi, közigazgatási, rendészeti, igazságszolgáltatási, közlekedési, egyházügyi, közművelődési, földművelésügyi, vagyongazdálkodási, valamint gazdasági kérdéseire kellett az érintett jegyzőknek válaszolniuk. Ennek érdekében 1925. szeptember 24-én rendeletet bocsátott ki, amely előírta a kitöltés módjait, valamint a megőrzési kötelezettségeket. Előrebocsátotta, hogy ezt követően minden évben készülni fog ilyen felmérés, ez azonban elmaradt. A kérdőíveket december 31-ig kellett visszaküldeniük a jegyzőknek. Az öt kitöltött példányból egyet a község, egyet a főszolgabíró, egyet az alispán, egyet a főispán megőrzésére rendelték, és az utolsót kellett a belügyminisztériumhoz felterjeszteni.²

A számos kérdés közül mi most csak kettőt használtunk fel, mégpedig a *IV. Forgalmi és gazdasági viszonyok és igazgatás* fejezetének *Ipar és kereskedelem* című alfejezetéből az első két kérdést.

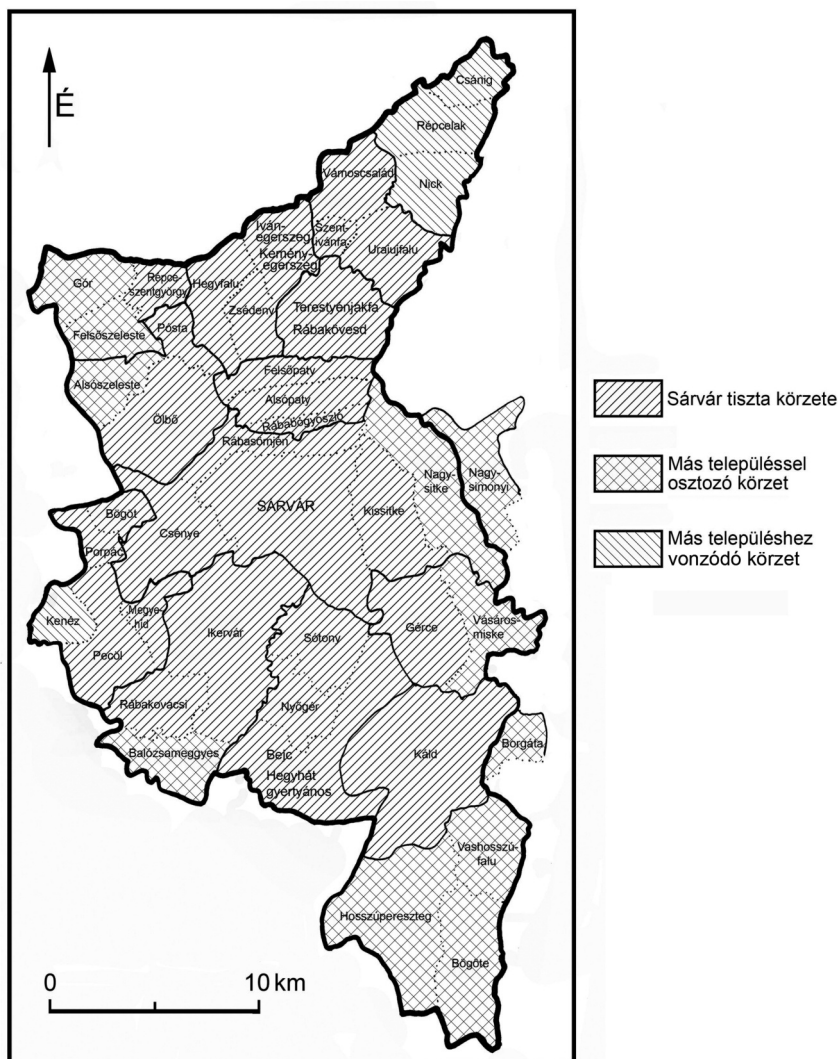
Ebből az első: A község állandó piaca hol van?, a második: Hova gravitál a község? Míg az első tisztán gazdasági jellegű, a másodiknál már a válaszadók több szempontot is figyelembe vehettek a kitöltésnél. Mely egyéb települést tekint központjának, hova járnak az emberek ügyes-bajos dolgaikat intézni, kórházba, bevásárolni, hivatalos ügyeiket intézni, színházba, társaságba, stb.³

A feldolgozásnál csak a sárvári járáshoz tartozó községeket vettük figyelembe, valamint a szomszédos járáások azon községeit, amelyek valamelyik válaszukban Sárvárt jelölték meg központjuknak. A kiértékelésnél arra a kérdésre kerestük a választ, hogy vajon Sárvár vonzáskörzete ténylegesen lefedi-e a járás területét, avagy annál kisebb, vagy nagyobb. Mindkét kérdést külön dolgoztuk fel, mert véleményünk szerint a válaszok nem teljesen összevonnak, de a végleges kiértékelésnél együttesen vettük számba a kapott adatokat.

SÁRVÁR VÁROSI SZEREPKÖRE A TÖRTÉNELEM FOLYAMÁN

Mielőtt a kérdőívek kiértékelésére kitérnénk, elsőként ide kívánczok Sárvár városi funkcióinak meghatározása. A Rába menti település 1328-ban kapott Károly Róberttől városi privilégiumot, bár az uralkodó csak megerősítette a korábban, ismeretlen időben és személytől nyert kiváltságokat. A település lakói rendre minden uralkodóval megerősítették jogaikat, erre különösen 1390 után volt szükség, amikor az addig királyi tulajdonú mezőváros földesúri fennhatóság alá került. Gyakran csak kemény küzdelemmel sikerült Sárvár lakóinak megőrizniük városi jogállásukat a földesurak azokat korlátozni, elvenni kívánó törekvéseitől.

- 2 GYŐRI. i. m., SZILÁGYI Zsolt (2016): Az 1925. évi közigazgatási tájékoztató lapok forrásértéke és forráskritikája az alföldi községek példáján. In.: PAP J. – TÓTH Á. – VALUCH T. (szerk.): A vidéki élet és a vidéki társadalom Magyarországon. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2014. évi konferenciája. Eger. 2–3.; ill. Uő. (2014): Az alföldi vonzáskörzetek és piacközpontok 1925-ben I. Módszertani megközelítések, vizsgálati keretek. In.: *Agrártörténeti Szemle*, 55. 1–4. 6–7.; HAJDÚ Zoltán: A Dél-Dunántúl 1925. évi vonzáskörzet rendszere. In.: TÓTH Tibor (szerk.): *Az igazgatás és a gazdaság területi rendszere. Kutatások a Dél-Dunántúlon*. Pécs, 1981. 183–213. (MTA DTI Közlemények, 28.). HAJDÚ Zoltán: A Dél-Dunántúl 1925. évi vonzáskörzet rendszere. In.: *Történeti statisztikai tanulmányok* 5. Bp., 1984. 181–209.
- 3 Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Dokumentációs Gyűjtemény, Statisztikai Gyűjtemény (a továbbiakban NM-EADGy-SGy). *Közigazgatási Tájékoztató Lapok*. (A továbbiakban KTL) 1925. Sárvári járás St. 2594–2637, Celldömölki járás St. 2509., 2516.

A sárvári járás községeinek piaci községe 1925-ben (Készítette Széles László Gyula)

Csak homályos feltevéseink lehetnek ezekből a korai évszázadokból arról, hogy Sárvár vajon milyen szintű városi funkciókat töltött be, mekkora lehetett a vonzáskörzete. Egzakt felmérések híján találgathatunk a központi szerepkörök hatósugaráról.

Az első, már korabeli felmérésekre támaszkodó feldolgozás Bácskai Vera és Nagy Lajos tollából származik, akik az 1828-ban elvégzett településfelmérések adatai alapján kívánták meghatározni a városi szerepkörű települések körét. Sárvárról megtudjuk, hogy jelentős vonzásterületű vásártartó hely volt, amelyet közlekedésföldrajzi helyzete (fontos utak

vezettek Szombathely–Kiscell, illetve azon túl Veszprém, valamint Sopron felé, határközeli-
ség) is megerősített. A XVIII. század eleji állapotokhoz képest, amikor Sárvár egyáltalán
nem szerepelt piacközponti szerepkörben, 1828-ban már Szombathely és Kiscell központok
között jelentős vonzaskörzettel rendelkező alközponttá emelkedett. Az 1167 fős települést
35 másik nevezte meg piachelyének, ez 15 676 főnyi vonzott népességet jelent. Hozzá kell
tenni azt is, hogy Sárvárnak tiszta vonzaskörzete nem alakult, azaz a többi település csak
más piachelyek mellett vallotta a mezővárost központjának. De így is kimutatható növekvő
városi szerepköre, bár Szombathely egyre inkább gazdasági központtá váló dominanciája
mellett önálló piacközponttá válása ekkor még nem volt lehetséges. A felmérésben önmaga
is Szombathelyt vallotta piacközpontjául.⁴

Beluszky Pál és Győri Róbert más funkciókat is számbavéve végezték el a XX. század
elejére vonatkozóan a városi szerepkörű települések osztályozását. Ebben az időszakban
Sárvár már konkrét határokkal körülírt járás székhelye, tehát egyértelműen egy körzet köz-
igazgatási központja volt. 41 település tartozott ekkor hozzá. Beluszkyék oktatási, közigaz-
gatási, kereskedelmi, gazdasági, rendészeti és más szempontok figyelembe vételével
teljeskörű kisvárosi funkciókkal rendelkező településként határozták meg Sárvár helyzetét,
amelynek lakossága 1910-ben már 7062 főt tett ki, ellátott lakosságának száma 15 213 fő
volt, tehát 8151 fős vidéki népességet vonzott. Hangsúlyozzuk azonban, hogy ez a kutatás
nem piacközponti szerepköröket, hanem városi funkciókat vizsgált.⁵ Más munkájában Be-
luszky kereskedelmi-forgalmi jellegű ipari-központi szerepkörű városként, „új” igazgatási-
piaci kis központként határozta meg Sárvár helyzetét.⁶

Az előzményekből is kitűnik az a tendencia, amely szerint Sárvár a XVIII. század vé-
gétől lassan kiemelkedett körzetéből, és annak kereskedelmi, később igazgatási, oktatási,
gazdasági központjává kezdett válni. Ebbéli szerepkörét az 1871-ben megkapott járásszékhelyi
rang is elismerte, és egyben erősítette is. A vasút ugyanebben az évben történő meg-
nyitása, de különösen a vonzaskörzetét hozzá kapcsoló, 1913-ban átadott
Felsőlászló–Sárvár–Zalabér vasútvonal körzete feletti vitathatatlan centrumszerepét ered-
ményezte. 1908-ban megnyílt a polgári iskola is, a következő évben pedig a modern kórház-
zat avatták fel a településen, amely ekkorra városi címét már elveszítette. Nagyközségi
rangúvá vált, de kisvárosi szerepkörét továbbra is megtartotta. Kifejezte ezt a polgárok men-
talitása is, akik következetesen városnak nevezték lakóhelyüket, építészetében és feladat-
köreiben is kiemelkedett a környék falvai közül, amely lakói Sárvárra jártak ügyes-bajos
dolgaik intézésére, a nagyközség (ettől kezdve a város és a nagyközség megnevezést egya-
ránt használni fogjuk) szolgáltatásait vették igénybe. A „bemegyünk a városba” kifejezés
minden további magyarázat nélkül tükrözi Sárvár vezető helyét a környék falvai felett. Sőt,
1915-ben újabb községeket csatoltak járásához, a két évvel korábban átadott vasúttal szo-
rosabban Sárvárhoz kötött vasvári járásbeli falvak, Hosszúpereszteg, Vashosszúfalu és Bö-
göte, illetve külterületeik június 15-én a sárvári járás részévé váltak.⁷

Így tehát a járás településeinek száma negyvennégyre emelkedett. A szintén 1925-ből
származó Vas vármegyei cím- és helységnévtár alapján a járás területén Sárváron kívül még
két nagyközség, azaz Káld és Terestyénjákfa, valamint 42 kisközség osztozott: Alsópaty,

4 BÁCSKAI Vera – NAGY Lajos (1984) Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Akadémiai K., Bp., passim.

5 BELUSZKY Pál – GYŐRI Róbert (2005): Magyar városhálózat a 20. század elején. Dialóg Campus, Pécs, 221.

6 BELUSZKY Pál (1999): Magyarország településföldrajza. Dialóg Campus. Pécs, 181., 542.

7 Járásunk új községei. In.: *Sárvári Járási Hírlap*. 1915. június 6. 3.; BARABÁS György: Községek átcsatolása. In.: *Sárvári Járási Hírlap*. 1915. június 20. 1.

Alsószeleste, Balozsamegyyes, Bejc, Bögöt, Bögöte, Csánig, Csénye, Felsőpaty, Felsőszeleste, Gérce, Gó, Hegyfalú, Hegyhátgyertyános, Hosszúpereszteg, Ikervár, Ivánegerszeg, Keményegerszeg, Kenéz, Kissitke, Megyehíd, Nagysitke, Nick, Nyögér, Ölbő, Pecöl, Porpác, Pósa, Rábabogozsló, Rábakovácsi, Rábásömjén, Répcelak, Répceszentgyörgy, Sótóny, Szentivánfa, Uraiújfalu, Vashosszúfalú, Vámoscsalád, Vásárosmiske és Zsédény.⁸

AZ 1925. ÉVI FELMÉRÉS KÉRDŐÍVÉNEK KIÉRTÉKELÉSE⁹

Ezek után térjünk rá a fent említett kérdőívek kiértékelésére. A sárvári járás lakossága – nem igazán egzakt források alapján – az összesített lélekszámadatok alapján 46 860 fő volt. Ez azonban félreértésekhez vezet, mert nem az 1925-ös állapotokat tükrözi, mivel a települések egy része az 1920-as népszámláláskor felvett adatokat adta meg. Az egyszerűség kedvéért, és mivel véleményünk szerint az alapvető trendeket ez nem befolyásolja, mi megmaradunk ennél az összesített számnál. Azt mondhatjuk tehát, hogy 1925-ben a járás lakossága 46-48 000 főre tehető. Sárváron 1920-ban (ők is a népszámlálási létszámot tüntették fel) 9951 fő lakott. Ez alapján láthatjuk, hogy a központ a járás összlakosságának 21%-át tette ki. Előzetes feltételezésünk az, hogy a közigazgatási egység teljes népessége, azaz a maradék közel 37 000 fő is Sárvárt tekinti piacközpontjának.

Az adatok összesítése azonban nem teljesen igazolja ezen felvetésünket. Az excel-táblázatba foglalt adatokat kiértékelve a következő információkat nyerhetjük belőle:

Település neve	Lakosságszám	Piachely	Gravitál
Káld	1705	Sárvár	Sárvár
Sárvár	9951	Sárvár	Szombathely
Terestyénjákfa	1100	Sárvár	Sárvár
Alsópaty	747	Sárvár	Sárvár
Felsőpaty	747	Sárvár	Sárvár
Rábabogozsló	750	Sárvár	Sárvár
Rábakovésd	286		Sárvár
Gérce	2305	Sárvár	Sárvár
Vásárosmiske	832	Celldömölk, Sárvár	Celldömölk, Sárvár
Hegyfalú	1107	Sárvár	Sárvár
Ivánegerszeg	525	Sárvár	Sárvár
Keményegerszeg	213	Sárvár	Sárvár

8 SZÁSZ E. – NOVÁK K. (1925): Vasvármegye részletes cím- és helységnévtára. Szombathely. 9–10.; GÖMBÖS K. – PEKOVITS Z. (1929) Vasvármegye közigazgatási beosztása. Szombathely. 10–11. (Ebben már Bejc és Gyertyános egyesített községként, Bejegyertyánosként szerepel, az egyesítés 1928-ban történt meg.); NM-EADGy-SGy. KTL. Káld (St. 2594), Sárvár (St 2595), Terestyénjákfa (St 2596), Alsópaty (St 2597), Felsőpaty (St 2598), Rábabogozsló (St 2599), Rábakovésd (St 2600), Gérce (St 2601), Vásárosmiske (St 2602), Hegyfalú (St 2603), Ivánegerszeg (St 2604), Keményegerszeg (St 2605), Zsédény (St 2606), Bögöte (St 2607), Hosszúpereszteg (St 2608), Vashosszúfalú (St 2609), Balozsamegyyes (St 2610), Ikervár (St 2611), Rábakovácsi (St 2612), Bejc (St 2613), Hegyhátgyertyános (St 2614), Nyögér (St 2615), Sótóny (St 2616), Alsószeleste (St 2617), Ölbő (St 2618), Pósa (St 2619), Bögöt (2620), Kenéz (St 2621), Megyehíd (St 2622), Pecöl (St 2623), Porpác (St 2624), Csánig (St 2625), Nick (St 2627), Répcelak (St 2628), Felsőszeleste (St 2629), Gó (St 2630), Répceszentgyörgy (St 2631), Csénye (St 2632), Kissitke (St 2633), Nagysitke (St 2634), Rábásömjén (St 2635), Szentivánfa (St 2636), Uraiújfalu (St 2636), Vámoscsalád (St 2637). Megj.: A számozásnál kimaradt a 2626-os sorszám, míg a 2636-os kétszer is szerepel. Feltehetően elírás következtében.

9 A kiértékelésnél külön már nem hivatkozunk az egyes kérdőívekre.

A MÚLTNAK KÚTJA

SZIBLER GÁBOR: SÁRVÁR KERESKEDELMI VONZÁSKÖRZETE AZ 1925. ÉVI...

Zsédény	394	Sárvár	Sárvár
Bögöte	734	Jánosháza, Sárvár	Jánosháza
Hosszúpereszteg	2029	Jánosháza, Sárvár	Jánosháza
Vashosszúfalu	1060	Jánosháza, Sárvár	Jánosháza
Balozsamegyes	608	Sárvár, Szombathely	Sárvár, Szombathely
Ikervár	2415	Sárvár	Sárvár
Rábakovácsi	1044	Sárvár	Sárvár, Szombathely
Bejc	612	Sárvár	Sárvár
Hegyhátgyertyános	437	Sárvár	Sárvár
Nyőgér	829	Sárvár	Sárvár
Sótony	1069	Sárvár	Sárvár
Alsószeleste	385	Sárvár, Szombathely	Szombathely
Ölbő	1199	Sárvár	Sárvár
Pósfa	326	Sárvár	Sárvár
Bögöt	409	Sárvár	Sárvár
Kenéz	493	Szombathely	Szombathely
Megyehíd	448	Sárvár	Sárvár
Pecöl	1171	Sárvár	Sárvár
Porpác	286	Sárvár	Sárvár
Csánig	508	Szombathely, Sopron, Beled	Beled
Nick	941	Szombathely	Szombathely
Répcelak	1242		Beled, Szombathely
Felsőszeleste	537	Sárvár	Szombathely, Sárvár
Gór	682	Sárvár, Szombathely	Sárvár, Szombathely
Répceszentgyörgy	466	Sárvár	Sárvár
Csénye	1238	Sárvár	Sárvár
Kissitke	795	Sárvár	Sárvár
Nagysitke	1468	Celldőmölk, Sárvár	Celldőmölk, Sárvár
Rábasömjén	706	Sárvár	Sárvár
Szentivánfa	343	Sárvár	Sárvár, Szombathely
Uraiújfalu	939	Sárvár	Sárvár, Szombathely
Vámoscsalád	779	Sárvár	Sárvár, Szombathely
Összesen	46860		

A vizsgálatba bevontunk két, a járás határain kívül eső kisközséget is, Borgátát, valamint Nagysimonyit¹⁰, mivel mindkettő megjelölte Sárvárt mint piachelyet vagy gravitációs központját. Eredményei a következők:

Borgáta	450	Jánosháza, Sárvár	
Nagysimonyi	1839	Celldőmölk, Sárvár	Sárvár

Az adatok alapján láthatjuk, hogy a járás községei közül 32 település mondta egyértelműen, hogy Sárvárt tekinti a piachelyének, beleértve magát a várost is. Rábakövesd ugyan nem jelölt meg piacközpontot, de önkényesen ide soroltuk, mivel a környezetében lévő falvak számára is kivétel nélkül a város volt az eladó- és vásárhely. Ezt annál is inkább meg-

¹⁰ NM-EADGy-SGy KTL. Borgáta (St 2509), Nagysimonyi (St 2516).

tehattuk, mivel azonos körjegyzőséghez tartoztak, és gyakori volt, hogy a körjegyzők a területük alá eső falvak mindegyikénél azonos vagy hasonló válaszokat jelöltek meg.¹¹ Két település, Kenéz és Nick írta be Szombathelyt mint piacközpontját. Míg az előbbi nem számított meglepő eredménynek, hiszen járásatáron, lényegében Szombathelyhez közelebb fekszik, addig Nick válasza enyhén szólva is furcsának tűnhet. A járás (és a megye) északi kis csücskében fekvő község Szombathelyhez vonzódása feltehetően a vasúti összeköttetéssel függhet össze. Ugyanis a Celldömölk–Fertőszentmiklós vonal mentén fekvő Nick könnyen elérhette a répcelaki csomópontot, onnan pedig a Rajka–Szombathely vonalon a megyeszékhelyet. Erősíti ezt a mellette fekvő Csánig is, amely Szombathely mellett még a szomszédos, alközponti szerepkört betöltő Beledet¹², illetve a megyeszékhely Sopront is megjelölte. Répcelak ugyan szintén kitöltetlenül hagyta ezt a rovatot, de feltételezzük, hogy számára sem Sárvár, sokkal inkább Beled vagy Szombathely lehetett a piacközpont. Ezt igazolja, hogy a „Hova gravitál a község?” kérdésre is ezt a két központot írta be.

Kilenc másik falu számára Sárvár csak az egyik piacközpont volt, mellette más települést is megjelölt. Nem véletlenül mindegyik kivétel nélkül a járásatáron fekszik. Ezeket a körzeteket más kutatók (pl. BÁCISKAI – NAGY) alapján mi is megosztott körzetnek nevezzük.¹³ Csánigot már említettük. Részben Szombathelyhez vonzódott Alsószeleste és Gór, valamint Balozsamegyes, Celldömölkkel osztozott Sárvár Nagysitkén és Vásárosmiskén, de ide kell emelnünk a celldömölki járásban fekvő Nagysimonyit is, amely mindkét „várost” beírta piacközpontjaként.

A legérdekesebb a vasvári járásból átcsatolt három község, amelyek csak részben tekintették Sárvárt piacközpontjuknak, járásközpontunk itt Jánosházával osztozott. Tehát részben igazolható az 1915-ös átcsatolás jogossága Sárvárhoz, hiszen Vasvárt egyik sem jelölte meg, de a celldömölki járás erős alközpontja szerepét betöltő Jánosháza¹⁴ jelentős vonzást fejtett ki rájuk. A vasút segítségével ugyan a járásközponttal összeköttetésben levő, de a Vasi-hegyhát vonulata által „leárnyékolta” három község tehát a közeli kisebb, de mégis könnyebben elérhető alcentrum irányába is orientálódott.

Hozzájuk képest talán sovány vigasz lehetett Sárvárnak, hogy Jánosházától félig elhódította Borgátát, amellyel az akkor már kiépült törvényhatósági úton jó összeköttetésben állt, valamint Celldömöltkől Nagysimonyit.

Ezek alapján módosítanunk kell az előzőekben megadott vonzott lélekszámot, hiszen a más települést piachelyüknek vallókat ki kell vennünk belőle. Azaz Csánig, Nick, valamint önkényesen Répcelak, Kenéz kikerült Sárvár piaci vonzáskörzetéből, összesen 43 676 fő marad. Nem vettük ki a megosztott körzetek lakosságát, hiszen azok részben Sárváron végzik eladó- és vásárlótevékenységüket. Hozzá kell vennünk Borgáta és Nagysimonyi nem a járáshoz tartozó népességét is, ezzel 45 965 főre módosul a lélekszám. Azaz nem egészen 1000 fővel csökkent csak az azok száma, akik részben vagy egészben Sárvárt vallják piachelyüknek. Ezzel szemben egy viszonylagosan kis létszámot, 3184 főt veszített el a város. Ezek más piacközpont felé vonzódtak.

Ha összehasonlítjuk az 1828-as felmérés adataival, akkor 35 település jelölte meg Sárvárt piachelyének, 15 676 fős vonzott népességgel, de mellette mindegyik más települést is

11 SZILÁGYI (2014). i. m. 9.

12 Erre ld. GYŐRI: i. m. 305.

13 BÁCISKAI – NAGY: i. m.

14 Erre ld. GYŐRI: i. m. 305–306.

A sárvári járás községei közül egyértelműen 26 mondta ki, hogy Sárvár irányába gravitál. Itt nyilván más szempontokat is figyelembe vettek, nemcsak gazdaságiakat. Feltehetően itt részben az érzelem is közrejátszott, vagyis az az emberek fejében lévő kép, amelynek alapján eldöntik, hogy településük számára mely másik település a „város”, a „központ”. Hova járnak nap nap után az emberek vásárolni, mely másik településre utaznak ügyesbajos dolgaikat intézni, hova küldik a gyermeket közép fokú iskolába, melyik település kórházában kezeltetik magukat, stb. Közrejátszhattak földrajzi, történeti, társadalmi vagy emocionális tényezők is abban, hogy a válaszadó jegyzők mit tekintettek a község gravitációs központjaként.¹⁵

Más szempontok figyelembe vételével kitűnik, hogy a járás települései számára a központ inkább az általuk könnyebben elérhető másik település, amellyel jobbak a közlekedési vagy a hagyományok által kialakult kapcsolatok. A járás (és a megye) északi csücskében fekvő három község, Csánig, Répcelak és Nick számára már részben sem számított Sárvár központnak, Beled, illetve Szombathely irányába gravitáltak. Nyilván a gazdasági kapcsolatok is ezt diktálták, a jó közlekedési lehetőségek (vasúti, közúti) pedig elősegítették az ilyen irányú mozgást. Beled ráadásul még a korban is mindennaposnak számító lovas-, ökrösszekérral is legfeljebb egy óra alatt elérhető volt, Szombathely vonattal pedig még hamarabb.

A piaci szempontból is Szombathelyhez orientálódó Kenéz megyeszékhely felé történő gravitációja nem lep meg. A még részben Sárvárt piac központként elismerő Alsószeleste pedig ennél a válasznál egészében Szombathelyt jelölte meg.

A vasvári járástól elcsatolt három falu, Hosszúpereszteg, Vashosszúfalú és Bögöte ugyanakkor egyértelműen Jánosházára gravitáltak.

A megosztott körzetekhez csatlakozott északon Uraiújfalu, Vámoscsalád és Szentivánfa, amelyek részben Sárvárhoz, részben pedig Szombathelyhez gravitáltak. A megyeszékhely irányába vonzódást feltehetően a szomszédos Nick és Répcelak példája is elősegítette. Gőr piaci szempontból is megosztott voltát a gravitációs kérdésre adott válasz is erősítette, hozzá csatlakozott a vásárhelyeül még teljes mértékben Sárvárt választó Felsőszeleste is. Délen Balozsamegyes mellé felsorakozott Rábakovácsi is, a két falu lakói a megyeszékhelyt a rumi vasút által nyilván könnyebben érhették el.

Nagysitke és Vásárosmiske a gravitációs központjaként – ahogy piaci központként is – a két szomszédos „várost”, Sárvárt és Celldömölköt egyaránt megjelölte. Nagysimonyi pedig jobb közlekedési kapcsolatokkal indokolva választát a közelebbi Celldömölk helyett Sárvárt jelölte meg gravitációs centrumaként.

Elsőre megdöbbenőnek tűnhet az, hogy maga a járásközpont, Sárvár is gravitációs központjaként Szombathelyt jelölte meg. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a települések gyakran a náluknál egy szinttel magasabb közigazgatási szintű település irányába gravitáltak.

Egy-egy településcsoport hasonló válaszai arra is visszavezethetők, hogy ugyanazon körjegyzők töltötték ki a kérdőíveket. Erre fentebb már röviden kitértünk. Jól kimutatható ez a tendencia Uraiújfalu, Szentivánfa és Vámoscsalád esetében, amely községek az uraiújfalúi körjegyzőséghez tartoztak. A hosszúperesztegi körjegyzőséghez pontosan az a három falu tartozott, amely egységes választ adott mind a piac központra, mind a gravitációra vonatkozó kérdésre.

A járás teljes népességéből levonva azoknak a településeknek a lakosság számát, akik nem jelölték meg Sárvárt gravitációs központul, beleértve magát a járásszékhelyt is, 29 517

15 SZILÁGYI (2014). i.m. 9.

főt kapunk. Ennyi tehát azok száma, akik Sárvárt tekintik – mondjuk így – természetes központjuknak, miközben összesen 17 343 fő, közte maga a központ is máshova orientálódik. Nagysimonyi, a maga 1839 főnyi lakosságával viszont a celldömölki járásból inkább Sárváron intézi ügyes-bajos dolgait, ezt a számot hozzáadva a 29 517-hez, 31 356 jön ki. Ekkora népesség az, amely Sárvár felé gravitált.

SÁRVÁR KERESKEDELMI VONZÁSKÖRZETE 1925-BEN

A két adatot kiértékelve vállalkozhatunk azok összegzésére is. Láthattuk, hogy Sárvárt piacközpontjának a járásból 32 község vallotta, nyolc másik pedig egyik eladó- és vásárhelyének jelölte meg más település(ek) mellett. Egyáltalán nem vallotta Sárvárt piachelyéül három, illetve, ha Répcelakot is idevesszük, akkor négy község. A celldömölki járásból pedig Nagysimonyi és Borgáta is egyik piachelyéül jelölte meg Sárvárt.

A „Hova gravitál a község?” kérdésre még megosztottabb válaszok érkeztek. Egyáltalán nem gravitált Sárvár irányába nyolc község, csak egyik természetes központjának tekintette a várost kilenc község, de a celldömölki járásból Nagysimonyi számára egyetlen központként Sárvárt jelölte meg.

Ha az adatokat összesítjük, egyértelműen kirajzolódik az a terület, amely Sárvár vonzáskörzetébe tartozik, illetve azok is, amelyek nem. Egyértelműen Sárvárhoz vonzódtak a Rába-mente települései, a Kemeneshát nyugati oldalán, Sárvárhoz közelebb fekvő, valamint a Felsőlászló– (illetve ekkor már csak Répcevis–) Sárvár–Zalabér vasút mellett, illetve körzetében található falvak. Míg piaci szempontból Sárvár csak a járás (és a megye) északi csücskében fekvő községeket és a Szombathely erőteljes vonzásában fekvő Kenézt vesztette el teljesen, a második választásból kiderült, hogy ezek mellett a Kemeneshát délkeleti oldalán, Sárvártól távol elterülő községek inkább Jánosházát tekintették természetes központjuknak, bár Sárvárral vasúti összeköttetésben álltak.

Alsó-, Felsőseleste és Gór körzete, valamint a járás déli részén, a szombathely–rumi vasúthoz közel fekvő Balozsameggyes és Rábakovácsi pedig részben már a megyeszékhely felé tekintett. A járás keleti felén ugyanakkor Celldömölknek sikerült – bár csak részben – néhány községet „elhódítania”, igaz, Sárvár pedig a celldömölki járás két községe, Nagysimonyi és részben Borgáta „átcsábításával” kárpótolhatta magát.

ÖSSZEZÉS

Sárvár tehát 1828 óta, amikor hasonló felmérést végeztek Magyarországon, alközpontból kisvárosi piacközponttá emelkedett. A XIX. század elején nem rendelkezett tiszta körzettel, vonzásterületén más településekkel osztozott. Száz év múlva jelentős tiszta vonzáskörzete volt, sőt a járás határán megosztott körzete is kialakult. Kijelenthetjük, hogy Sárvár – nagyközségi jogállása ellenére – városi funkciókkal bírt, amelyet erősítettek közigazgatási, oktatási, egészségügyi központi intézményei.

A kutatásokból azonban az is kiténik, hogy nem tudta teljesen kiterjeszteni vonzóerejét a járására, a nyugati részen, sőt, még az északi települések körében sem tudott versenyezni Szombathely előnyével. Emellett az utóbbi néhány község részben már Sopron vármegye

beledi járása felé tekintgetett. Keleten a Celldömölkkel való vetélkedésnek lehetünk szemtanúi, de igazi dominanciára egyik sem tudott szert tenni, míg délen, az 1915-ben átcsatolt három község körében erős volt a közeli Jánosháza vonzó hatása.

Itt felmerül a kérdés: amennyiben ezek alapján készült volna új közigazgatási beosztás, feltételezhető, hogy Sárvár jelentős területeket – és népességet – veszített volna. Persze, történelmietlennek tűnik, ha a „Mi lett volna, ha...?” kérdést felvetjük, de úgy gondoljuk, mivel maga a felmérés is egy új közigazgatási beosztáshoz való adatfelvételként készült, nem mehetünk el a kérdés mellett anélkül, hogy legalább teoretikusan meg ne válaszoltuk volna. A kapott válaszok alapján az északi falvakat nyilvánvalóan Sopron megyéhez, feltehetően egy megszülető beledi járáshoz, nyugaton néhány községet biztosan Szombathelyhez csatoltak volna, délen pedig a vasvári járásból átcsatolt községeket egy újabb kiigazítással a szintén újonnan megszülető jánosházi járás kapta volna meg. Ez utóbbinak létrehozása annál inkább is valószínű lett volna, mert Jánosháza ekkoriban Celldömölk erős vetélytársának bizonyult a celldömölki járásban, ahogy ekkoriban Beled Kapuvárnak.¹⁶ Az is feltételezhető, hogy az esetleges közigazgatási reformok során Sárvár visszakaphatta volna 1871-ben elveszített városi rangját, minthogy járásában a „határmenti” területektől eltekintve vitathatatlan piacközponti szerepkört töltött be.

Sárvár egyértelműen betöltötte központi szerepkörét a 15-20 km-es körzetében, de vonzóereje nem tudott azon túlterjedni. Gátat szabott ennek részben a földrajzi, a közlekedésföldrajzi helyzet, valamint a szomszédos központok (Beled, Celldömölk, Jánosháza, de különösen Szombathely) hatósugara. Eközben Sárvárnak még a nálánál közel félannyi lakosságú Celldömölk (1920-ban 5528 fő), valamint a sokkal kisebb Beled és Jánosháza is erős vetélytársa volt, és jelentős területeket hódított el tőle.

Az eredmények azt is tükrözik, hogy a vasúti összeköttetésnek még mindig kiemelkedő szerepe mellett (ld. Alsószeleste, Nick, Répcelak, Rábakovácsi és Balozsameggyes példáját) már a közúti forgalom is kezdett meghatározóvá válni (Borgáta, Hosszúpereszteg, Vashoszsúfalu, Böögöte vagy Kenéz erre a jó példa).

A felmérés eredményei persze csak a gazdasági kapcsolatokra vonatkoztak, feltételezzük, ha más adatokat is figyelembe veszünk, kapott eredményeinket árnyalni tudjuk. Ez azonban most nem volt célunk. De előrebocsáthatjuk, hogy a közigazgatási térlehatárolás sokszor nem történelmi, gazdasági, közlekedési vagy földrajzi alapon történt, ezáltal jó kapcsolatú régiók kerültek más közigazgatási körzetbe, valamint korábban laza vagy kapcsolatokkal egyáltalán nem rendelkező térségek ugyanazon közigazgatás részeivé váltak. A sárvári járás példája legalábbis ezt bizonyítja.

Úgy érezzük, jelen feldolgozásunkkal (is) tudtuk bizonyítani azt a tényt, hogy a XIX. század első felében még csekély központi szerepkörű vasi mezőváros, Sárvár, a XX. század első felére egy kisebb körzet, járás kereskedelmi központjává vált, és ez az egyéb (igazgatási, oktatási, egészségügyi) funkciókkal együtt vitathatatlan centrális szerepkört biztosított számára. A jövőbeli kutatásokra vár annak bizonyítása, hogy az ide telepített igazgatási funkciók (járásközpont), illetve a közlekedési (vasúti) hálózatba való bekapcsolódás milyen mértékben segítette elő a település gazdasági központtá válását is.

16 Erre ld. GYŐRI: i. m. 305–306.